

ULOGA OBITELJI U SOCIJALNOJ REINTEGRACIJI ZATVORENIKA: PREGLED AKTUALNIH SPOZNAJA

Snježana Maloić

Dijana Todosiev

Ministarstvo pravosuđa i uprave

Uprava za zatvorski sustav i probaciju

✉ E-mail: snjezana.maloic@pravosudje.hr

SAŽETAK

Socijalna reintegracija zatvorenika zahtjevan je i složen proces, pri čemu na uspjeh tog procesa utječe niz čimbenika. Uloga obitelji u procesu reintegracije punoljetnih zatvorenika i nadalje je nedovoljno istražena i zamjećuje se nedovoljan interes za tu problematiku, iako dosadašnja istraživanja upozoravaju na potencijalno ključnu ulogu obitelji u tom procesu. Svrha je rada potaknuti hrvatski znanstveni i stručni interes za tu temu te ujedno ponuditi temelj za buduće kritičko promišljanje hrvatske penološke prakse vezano uz ulogu obitelji u socijalnoj reintegraciji zatvorenika. U tu svrhu analizirani su dokumenti Vijeća Europe, dostupna znanstvena i stručna literatura, vrijedeća hrvatska zakonska regulativa, dokumenti Ministarstva pravosuđa te sa svrhom rada povezani mrežni izvori. Rad donosi pregled relevantnih teorijskih pristupa, uz sustavan prikaz rezultata istraživanja i prijedloge daljnjih istraživanja. Uz analizu te problematike u hrvatskom kontekstu, zaključno se nude suvremene smjernice i modaliteti za unapređenje rada sa zatvorenicima i njihovim obiteljima.

Ključne riječi: obitelj, zatvorenik, zatvor, probacija, socijalna reintegracija

UVOD

Socijalnom izolacijom zbog izvršavanja kazne zatvora u velikoj se mjeri prekidaju veze zatvorenika sa zajednicom, obiteljski odnosi, prilike za zapošljavanje i ostala socijalna ulaganja, čije obnavljanje nakon otpusta može biti teško i složeno (Mitchell, Spooner i Jiai Zhang, 2016; Travis, Solomon i Waul, 2001). Socijalna je reintegracija zahtjevan proces tijekom kojeg se zatvorenici suočavaju s brojnim izazovima, koji mogu biti socijalne, materijalne i psihološke prirode i podrazumijevati emocionalni stres, ali i niz vrlo praktičnih poteškoća (Fontaine, Gilchrist-Scott, Denver i Rossman, 2012; United Nations Office on Drugs and Crime – UNODC, 2012).

Prema empirijskim pokazateljima, počinitelji kaznenih djela mogu biti emocionalno i/ili fizički zlostavljani, marginalizirani u društvu, niže razine obrazovanja, slabih radnih kvalifikacija i nezaposleni, slaba kognitivnoga i emocionalnog funkcioniranja, uz nedovoljno razvijene socijalne odnosno interpersonalne vještine, s mentalnim i fizičkim poteškoćama koje mogu biti povezane i s ovisnošću (Denney, Tewksbury i Jones, 2014; Maloić, 2020; UNODC, 2012; Woodward, 2003). Nizom studija

utvrđena je viša stopa kriminalnog povrata među beskućnicima u odnosu na počinitelje kaznenih djela sa stabilnim smještajem, viša stopa beskućništva u zatvorskoj populaciji, odnosno utvrđena je pozitivna povezanost poteškoća povezanih sa smještajem i višeg rizika ponovna počinjenja kaznenog djela (Mairead, 2004; Mayock i Sheridan, 2013). Istraživanjima su potvrđene poteškoće mnogih zatvorenika u pronalasku zaposlenja nakon otpusta, uz utvrđivanje višeg rizika otpuštenih zatvorenika da ostanu nezaposleni (Davila-Centeno, 2016; Woodier, 2013).

Niz studija pokazuje da su s redukcijom recidivizma povezani čimbenici kao što su osobni odnosi, prikladan smještaj, zaposlenje i sudjelovanje u programima nakon otpusta (Dhami, Mandel, Loewenstein i Ayton, 2006). Također, istraživanja kontinuirano pokazuju da se zatvorenici nakon otpusta u pravilu oslanjaju na pomoć članova obitelji (Berg i Huebner, 2011; Cammett, Christian, Fisherman i Scott-Pickens, 2006). U inozemnoj se literaturi ističe da obitelji zatvorenika imaju potencijal biti važan resurs zatvorenima tijekom kazne i nakon nje, ali da ti potencijali nisu dovoljno istraženi niti ih prepoznaju mjerodavne institucije i službe (Cammett i sur., 2006). Na obitelji punoljetnih zatvorenika upozorava kao na prečesto zaboravljenu skupinu, iako istraživanja pokazuju šest puta manju vjerojatnost za kriminalni povrat kada su obiteljske veze sačuvane (Nugent i Pitts, 2009).

Pretraživanjem hrvatskih znanstvenih baza vidljivo je da uloga obitelji u socijalnoj reintegraciji punoljetnih zatvorenika do sada nije bila predmetom posebnoga samostalnog interesa hrvatskih znanstvenika i stručnjaka, pri čemu se obitelji zatvorenika tek u segmentu prava i potreba djece pridaje značajnija pozornost. Pretraživanjem portala znanstvenih časopisa¹ u Republici Hrvatskoj i portala hrvatske znanstvene bibliografije,² nalazi se 187 radova objavljenih u razdoblju od 1995. do 2020. godine, koji kao ključnu/ključne riječi imaju istaknutu riječ *zatvorenik*, *zatvor*, *penološki tretman*, *socijalna reintegracija* ili riječi *zatvorenik/obitelj*, *zatvor/obitelj*, *zatvorska kazna / obitelj*, *socijalna reintegracija / obitelj*. U petnaest se radova obitelj, odnosno članovi obitelji dovode u vezu sa zatvorenima, od kojih se osam dotiče obitelji sa stajališta maloljetničkog zatvora, jedan se posredno bavi učincima kažnjavanja na obitelji općenito (Maloić, 2013), pet se bavi pravima i potrebama djece zatvorenika (Brkić, 2013; Gabelica Šupljika, Romstein i Gabelica Šupljika, 2018; Matak, 2010), od kojih su dva (Gabelica Šupljika, 2009; Profaca i Buljan Flander, 2009) sastavnim dijelom Zbornika,³ u kojem se nalaze još četiri rada o djeci zatvorenika (Ajduković, 2009; Jelavić, 2009; Kanižaj, 2009; Marijan, 2009; Vukota, 2009), a koji nisu navedeni u bazama. Činjenica da neki radovi u bazama nemaju istaknute ključne riječi, značajno je otežavala pretraživanje. Ipak, autoricama su poznata još tri rada neizravno povezana s temom rada, od kojih je jedan osvrt bivšeg zatvorenika (Andonov, 2013), dok se dva odnose na ispitivanje korelacije obilježja obitelji zatvorenika s agresivnošću i recidivizmom (Mejovšek, Buđanovac i Šućur, 2000; Mejovšek, Buđanovac i Šućur, 2001). Od svih navedenih radova tek se jedan djelomice dotiče uloge obitelji u resocijalizaciji punoljetnih zatvorenika (Šućur, 1995).

U nedostatku hrvatske literature na tom području, ovaj se rad bavi ulogom obitelji u socijalnoj reintegraciji punoljetnih zatvorenika. Glavna je svrha rada potaknuti hrvatski znanstveni i stručni interes za tu temu te ujedno ponuditi polazište za buduće kritičko promišljanje hrvatske penološke

1 <http://hrcak.srce.hr/>

2 <http://bib.irb.hr/index.html>

3 Zbornik priopćenja sa stručne rasprave – Prava djece čiji su roditelji u zatvoru, ur. Gabelica Šupljika, M, Zagreb, Pravobranitelj za djecu, 2009.

prakse u tom segmentu. U skladu sa svrhom, specifični su ciljevi rada: (1) ponuditi pregled relevantnih teorijskih pristupa, uz sustavan prikaz rezultata istraživanja i prijedloge daljnjih istraživanja, (2) analizirati tu problematiku u hrvatskom kontekstu, (3) prikazati suvremene smjernice i modalitete za unapređenje rada sa zatvorenicima i njihovim obiteljima. U radu su analizirani dokumenti Vijeća Europe, dostupna znanstvena i stručna literatura, hrvatska zakonska regulativa, objavljeni dokumenti Ministarstva pravosuđa te sa svrhom rada povezani mrežni izvori.

OBITELJ KAO ČIMBENIK U OKVIRU REHABILITACIJSKOG PRISTUPA

U okviru rehabilitacijskog pristupa dva su osnovna smjera istraživanja prevencije kriminalnog povrata. Prvim se istražuju kriminogeni čimbenici koji povećavaju vjerojatnost kriminalnog povrata, da bi se na dinamičke čimbenike moglo djelovati, a drugim čimbenici koji doprinose prestanku činjenja kaznenih djela da bi ih se moglo ojačati.

Pristupom Što funkcionira? (engl. *What works?*) istražuju se čimbenici koji povećavaju vjerojatnost kriminalnog povrata (Hollin, 1999). Modelom rizik – potreba – responzivnost (engl. *Risk-need-responsivity* – RNR model), razvijenim tim pristupom, prepoznati su rizični čimbenici povezani s povećanom vjerojatnošću ponovnoga počinjenja kaznenog djela, kao i čimbenici koji mogu doprinijeti uspješnosti tretmana odnosno izvršenja zatvorske kazne, pri čemu se kao jedan od ključnih čimbenika procjenjuje i obitelj i obiteljski odnosi. Budući da obitelj može biti rizičan, ali i zaštitni čimbenik, RNR model snažno upozorava na potrebu rada s obitelji zatvorenika.

U okviru paradigme prestanka i odvratanja od činjenja kaznenih djela (engl. *Desistance paradigm*) specifično se istražuju čimbenici koji mogu doprinijeti prestanku delinkventna ponašanja (McNeill i Weaver, 2010). Model dobrih života (engl. *Good Lives Model* – GLM model), nastao tom paradigmatom, temelji se na tezi da svi ljudi teže ciljevima, odnosno primarnim vrijednostima, kao što su znanje, autonomija, prihvaćenost, uspjeh i sreća (Purvis, Ward i Willis, 2011). Sekundarne vrijednosti kao što su odnosi, zaposlenje ili obrazovanje smatraju se načinima ostvarivanja primarnih vrijednosti. Prema tom modelu, kod osoba koje čine kaznena djela, zapravo se radi o neučinkovitim i štetnim načinima pokušaja ostvarivanja primarnih vrijednosti, to jest kriminogeni se čimbenici smatraju preprekama koje ometaju zakonski dopuštene načine ostvarivanja primarnih vrijednosti (McNeill i Weaver, 2010). Takvo poimanje u skladu je s teorijom pritiska (engl. *Strain theory*), kojom se smatra da osobe pribjegavaju činjenju kaznenih djela ako svoje ciljeve ne uspijevaju ostvariti na prihvatljive načine (Agnew, 1992; Jang i Agnew, 2015). Naime, neuspjeh stvara pritisak i dovodi do ljutnje, frustracije, depresije, anksioznosti i nastojanja da se željeno ostvari na druge načine. Istraživanja unutar *desistance* paradigme pokazuju da obitelj može biti ključan čimbenik u pojašnjavanju individualnih izbora i ponašanja nakon otpusta iz zatvora i imati veliki učinak na socijalnu reintegraciju (Naser i Visher, 2006).

Pristupi usmjereni na snage (engl. *Strength based approaches*) fokusirani su, umjesto na negativno i na deficite, na pozitivna obilježja osobe (znanje, vještine, samoregulacija) ili skupine (jake i pozitivne interakcije) (Kewley, 2017). Ti su pristupi usmjereni na procjenu i utjecaj sposobnosti, talenata, vještina i resursa za podršku promjeni i konstruktivno prevladavanje problema (Early i Glen Maye 2002, prema Fontaine i sur., 2012). Samim time što je nastao *desistance* paradigmatom,

GLM model ujedno je i primjer pristupa usmjerena na snage. Tim modelom se u odnosu na RNR ističe potreba većeg stavljanja naglaska na snage i motivaciju zatvorenika i njegove obitelji kao važnih čimbenika rehabilitacije, čiju potrebu potvrđuju i zastupnici RNR modela (Andrews, Bonta i Wormith, 2011).

Berg i Huebner (2011) razlažu kako socijalne, odnosno obiteljske, veze uključuju tri komponente koje mogu imati učinak na kriminalno ponašanje člana obitelji:

1. **Kontrola** – Taj je učinak obiteljskih veza razumljiv sa stajališta teorije kontrole (Hirschi, 1969, prema Berg i Huebner, 2011), kojom se smatra da je motivacija osobe da počin kazneno djelo ograničena njezinim odnosima prema društvu – to jest ljudi s jakim socijalnim vezama manje su podložni činjenju kaznenih djela (Ricijaš, 2009).
2. **Emocionalna podrška** – Na taj način obitelj osigurava emocionalnu barijeru kao štit od osjećaja dezorijentiranosti i frustracija koje se uobičajeno javljaju nakon otpusta iz zatvora.
3. **Transformacija identiteta** – Obiteljski su odnosi temeljne komponente u procesu kognitivnih promjena. Obiteljske su veze poput sidra, omogućavajući istodobno konstrukciju alternativnoga identiteta – razvija se osobnost nekompatibilna s nastavkom činjenja kaznenih djela, uz percepciju sebe kao korisnoga člana društva.

Rezultati brojnih istraživanja donose jake empirijske dokaze o značajnu utjecaju obitelji otpuštenog zatvorenika na uspjeh ili neuspjeh rehabilitacijskog procesa (Travis, 2005; Naser i Visher, 2006; Serin, Loyd i Hanby, 2010; di Zerega, 2010; Denney i sur., 2014). Ključnim obilježjima koja mogu imati učinak navode se (LaVigne i sur., 2004):

1. snaga obiteljskih odnosa prije i nakon zatvaranja
2. učestalost kontakata za vrijeme zatvaranja
3. prosocijalni ili antisocijalni utjecaj
4. oblik i razina ponuđene podrške nakon otpusta.

Istražujući povezanost između agresivnosti zatvorenika i njihova socioekonomskog i obiteljskog statusa, Mejovšek, Buđanovac i Šućur (2000) utvrdili su značajne pozitivne korelacije – što je prisutnija viša razina agresivnosti, to je nepovoljniji socioekonomski i obiteljski status. Uz to, rezultati istraživanja, kojim su ispitivane razlike u agresivnosti između recidivista i nerekidivista pokazuju veću agresivnost kod recidivista, pri čemu su češće živjeli u nepovoljnijoj obiteljskoj okolini, u kojoj je dominiralo fizičko nasilje (Mejovšek, Buđanovac i Šućur, 2001). Potrebno je imati na umu da članovi obitelji u procesu socijalne reintegracije mogu imati i negativan učinak, naročito članovi obitelji koji su i sami antisocijalnog odnosno kriminalnog ponašanja, ili u obiteljima gdje su odnosi napeti i nestabilni (Visher, 2013). Stoga je tim obiteljima potrebno posvetiti dodatnu pozornost. Također, obitelji koje su, primjerice, bile izložene nasilnu ponašanju ili su u dugovima zbog sredstava kojima je zatvorenik održavao svoju ovisnost o drogama, moguće je da više neće htjeti kontakte sa zatvorenikom (Travis i sur., 2001). U radu sa zatvorenikom i njegovom obitelji potrebno je podjednako voditi računa o željama i interesima obitelji i o socijalnoj reintegraciji zatvorenika. U slučaju odbijanja sudjelovanja obitelji vezanoj uz rad sa zatvorenikom, socijalnu podršku je u procesu reintegracije potrebno osigurati na druge načine.

U istraživanju koje su proveli La Vigne i suradnici (2004) 58% otpuštenih zatvorenika obiteljsku je podršku iskazalo ključnom u svojim pokušajima da se ne vrate u zatvor. Otpušteni zatvorenici upravo slabu socijalnu podršku definiraju glavnom barijerom tijekom procesa socijalne reintegracije, koju državne i nevladine organizacije često zanemare (Denney i sur., 2014). Rezultati istraživanja provedenoga u američkoj saveznoj državi Missouri pokazali su da probacijski službenici za socijalnu reintegraciju zatvorenika, uz zaposlenje i apstinenciju od zlouporabe droga, najvažnijim čimbenicima prepoznaju postojanje obiteljske podrške i razvijene stabilne obrasce ponašanja (Seiter, 2002).

Temeljem navedenih spoznaja može se konstatirati velik značaj obitelji u procesu socijalne reintegracije zatvorenika, međutim, pitanje je stvarne primjene tih spoznaja u penološkoj praksi. U budućim istraživanjima bilo bi korisno ispitati na koje načine i koliko učinkovito zatvorski i probacijski sustavi reagiraju u slučajevima kada se obitelj zatvorenika prepozna rizičnim čimbenikom. Isto tako, bilo bi vrijedno istražiti koliko se pozornosti u penološkoj praksi pridaje prepoznavanju potencijala obitelji zatvorenika te razvoju i stavljanju tih potencijala u funkciju resocijalizacijskih ciljeva, naročito u smislu razvoja osobnoga i socijalnog kapitala zatvorenika.

ZNAČAJ OBITELJI U RAZVOJU OSOBNOG KAPITALA ZATVORENIKA

Uvodno navedena učestalija obilježja zatvorenika koja se RNR modelom smatraju dinamičkim čimbenicima rizika, a GLM modelom preprekama za ostvarivanje primarnih vrijednosti, upozoravaju na slabo razvijen osobni kapital zatvorenika. Time je jasna potreba rada na razvoju tog kapitala tijekom izvršavanja kazne zatvora (Denney i sur., 2014; UNODC, 2012). Postavlja se pitanje, može li obitelj tijekom kazne pridonijeti očuvanju i razvoju osobnog kapitala zatvorenika, s obzirom da je on tijekom zatvaranja odvojen od obitelji.

Mnogi zatvorski čimbenici imaju negativne učinke na mentalno zdravlje, uključujući prekapatiranost, različite oblike nasilja, manjak privatnosti, manjak smislenih aktivnosti, nesigurnost vezanu uz budućnost (posao, obiteljski odnosi i slično) (World Health Organization and the International Committee for the Red Cross, 2005). Uz pojavu različitih frustracija (poznatih u okviru tzv. deprivacijskog modela⁴), zatvorenik se može osjećati društveno odbačenim, što povećava rizik prizonizacije odnosno negativne socijalizacije (Mikšaj-Todorović i Leko, 1994; Shammas, 2017).

Mitchell i suradnici (2016) ističu da upravo kontakt licem u lice s članovima obitelji može zatvoreniku pomoći u nošenju s osjećajima gubitka, ljutnje i frustracije tijekom kazne da neadekvatno nošenje s frustracijama ponovo ne bi dovelo do činjenja kaznenih djela, u skladu s ranije spomenutom teorijom pritiska. Uz to, naglašavaju da podrška obitelji posjetima, ili na druge načine, može doprinijeti razvoju prosocijalnog umjesto kriminalnog identiteta, a što potom dovodi i do prestanka činjenja kaznenih djela. Zanimljivo je da studija, koju je proveo Cochran (2012, prema Cochran i Mears 2013), pokazuje da je prestanak posjeta povezan s većom stopom neprimjerena ponašanja nego što je to bilo prisutno kod zatvorenika kojima od početka nitko nije dolazio u posjet. Neke su studije pokazale pozitivan učinak posjeta na smanjivanje neprimjerena ponašanja tijekom kazne, dok su druge pokazale da posjeti mogu dovesti i do povećanja broja prekršaja (Mitchell i

4 Opširnije u Sykes, E. (1958). *The Society of Captives: A Study of a Maximum Security Prison*. Princeton: University Press.

sur., 2016). Naime, posjeti članova obitelji mogu imati i pozitivan i negativan učinak, ovisno o prirodi obiteljskih odnosa prije zatvaranja (La Vigne i sur., 2005). Ipak, istraživanja dosljedno pokazuju da su kontakti s obitelji za vrijeme kazne povezani s boljim ponašanjem zatvorenika i nižom stopom kriminalnog povrata (Kjellstrand, Cearley, Eddy, Foneyi Martinez, 2012; La Vigne i sur., 2005).

U svrhu unapređivanja osobnog kapitala zatvorenika, tijekom kazne provode se programi usmjereni na poboljšanje mentalnog funkcioniranja, stavova i ponašanja zatvorenika, usredotočeni na razvoj različitih vještina, podizanje razine obrazovanja i povećanje zapošljivosti, uključujući i tretmane ovisnosti i psihijatrijske tretmane (Mellow i Dickinson, 2006; UNODC, 2012). Radi se o programima usmjerenima na dinamičke čimbenike rizika i čimbenike povezane s prestankom činjenja kaznenih djela (Mellow i Dickinson, 2006). No, uključivanje zatvorenika u zatvorske programe gotovo je uvijek problematično, naročito kod onih niske motivacije za promjenom ponašanja odnosno stila života (UNODC, 2012).

Dok se motivacija u prošlosti smatrala fiksnim obilježjem osobe, danas postoje jaki dokazi da je motivacija promjenjiva, da se na nju može utjecati i da je dobar prediktor ishoda (Walters, Clark, Gingerich i Meltzer, 2007). Dokazano je da obitelji i prijatelji mogu imati ključnu ulogu u motiviranju zatvorenika vezanu uz liječenje ovisnosti te da je podrška obitelji za vrijeme tretmana u pozitivnoj korelaciji s većom posvećenošću tretmanu i dobrim ishodima (Knight i Simpson, 1996; National Institute on Drug Abuse, 2018). Uključenost obitelji potiče veći angažman zatvorenika u realizaciji individualnog programa, to jest obitelji mogu pomoći ohrabriranjem zatvorenika da sudjeluje u obrazovanju, radnom osposobljavanju i drugim programima (Missouri Department of Corrections, 2020). Čak i samo percepcija podrške može biti moćan motivator, uz osjećaj obiteljske prihvaćenosti i ohrabriranje (di Zerega, 2010; Naser i Visser, 2006). Otpušteni zatvorenici usko povezani sa svojim obiteljima općenito verbaliziraju više razine optimizma, samouvjerenosti vezane uz budućnost i namjeru prestanka činjenja kaznenih djela (Berg i Huebner, 2011).

Iako su obiteljska podrška i kontakti tijekom kazne dokazani važnim čimbenicima u procesu prestanka i odvratanja od činjenja kaznenih djela (Fontaine i sur., 2012), učinak posjeta obitelji i prijatelja te njihove podrške na psihološko zdravlje zatvorenika i njegovu motivaciju za promjenom načina života često je podcijenjen (UNODC, 2012). Posjeti zatvoreniku djelomice ovise o njegovu dobru ponašanju, često se tretiraju kao privilegij koji se može lako opozvati, a ne kao prilika da se zatvorenika poveže s vanjskim svijetom i zajednicom i pripremi za povratak (Mitchell i sur., 2016; UNODC, 2012).

Obitelj zatvoreniku može pomoći u suočavanju s realitetom odnosno pri planiranju života nakon kazne, što je naročito bitno ako imamo u vidu rezultate istraživanja o često nerealnim očekivanjima zatvorenika vezanima uz život na slobodi (Dhami i sur., 2006). Nadalje, provedenim studijama dokazana je učinkovitija socijalna integracija zatvorenika kada sudjelovanje u zatvorskim programima prati i nastavak sudjelovanja u programima u zajednici (Décarpes i Durnescu, 2014). Dakle, podrška obitelji u razvoju osobnog kapitala zatvorenika nužna je i nakon otpusta, pri čemu je nakon otpusta iznimno važan i razvoj socijalnog kapitala.

Mišljenje je autorica da bi posjete članova obitelji ponajprije trebalo sagledavati u kontekstu željenih ishoda kazne. Pri tome bi učinke posjeta bilo potrebno dodatno istražiti, u smjeru ispitivanja učinaka posjeta ovisno o vrsti odnosa zatvorenika s posjetiteljem, trajanju posjeta i vrsti posjeta.

Osim toga, bilo bi korisno u hrvatskom kontekstu istražiti percepciju zatvorenika o učincima posjeta na njihovo ponašanje, ali i percepciju članova obitelji o njihovoj ulozi u resocijalizaciji zatvorenika tijekom kazne i nakon nje.

ULOGA OBITELJI U RAZVOJU SOCIJALNOG KAPITALA ZATVORENIKA

Očuvanjem i podržavanjem razvoja osobnog kapitala obitelj posredno utječe i na daljnji razvoj socijalnog kapitala zatvorenika, istovremeno je i sama dio tog kapitala, a može i izravno utjecati na očuvanje i daljnji razvoj socijalnog kapitala zatvorenika. Članovi obitelji, još tijekom kazne, posjetima zatvoreniku mogu održavati i jačati pozitivne socijalne veze (Mitchell i sur., 2016). Također, kontakti s obiteljima omogućavaju zatvorenicima da sebe vide u socijalno prihvatljivim ulogama, a ne samo u ulozi zatvorenika te da ulogom supruga, roditelja, sina, brata i rođaka nastave funkcionirati i nakon otpusta (Naser i Visser, 2006; Visser, 2013). Na taj se način svakako uspostavlja, čuva ili obnavlja važan dio socijalnog kapitala zatvorenika.

Teško je zamjenjiva obiteljska uloga u smislu podrške, pomoći, olakšavanja pozitivnih socijalnih veza i povezivanja otpuštenog zatvorenika sa širim socijalnim sustavom. Di Zerega (2010) glavnim snagama obitelji ističe: (1) intimno međusobno poznavanje i razumijevanje, (2) mogućnost učestala pružanja podrške ili pomoći nakon otpusta u bilo koje doba dana ili noći, (3) činjenicu da je obiteljska podrška za člana obitelji besplatna i najčešće dostupna bez ikakvih troškova i (4) zajedničku regionalnu, etničku i obiteljsku kulturu.

Više je važnih oblika pomoći koje obitelj, uz razumijevanje i emocionalnu podršku, može pružiti zatvoreniku u procesu razvoja socijalnog kapitala. Šućur (1995) ističe rezultate istraživanja koji pokazuju da relativno povoljna stambena situacija, zaposlenost i relativno dobri obiteljski odnosi imaju učinak na uspjeh penološkog tretmana. Pri tome su obiteljska podrška i pomoć vezana uz smještaj dokazani važnim čimbenicima u socijalnoj reintegraciji zatvorenika (Fontaine i sur., 2012). Nelson, Dees i Allen (1999, prema Berg i Huebner, 2011) utvrdili su da je oko 80% zatvorenika na uvjetnom otpustu živjelo sa članovima svoje obitelji, a takvu tendenciju potvrđuju i Naser i Visser (2006), konstatirajući da oko 3/4 otpuštenih zatvorenika u prvo vrijeme nakon otpusta živi s članovima obitelji. Uz emocionalnu podršku i stanovanje, članovi obitelji najčešće pružaju i financijsku potporu otpuštenim zatvorenicima, pri čemu je neke obitelji uvjetuju – apstinencijom od droga, pronalaskom zaposlenja ili drugim uvjetima (di Zerega, 2010; Shollenberger, 2009). Financijska pomoć u okviru obiteljske podrške dokazana je posebno snažnom u procesu prestanka činjenja kaznenih djela (Fontaine i sur., 2012). U kontekstu uvjeta prijeko potrebnih otpuštenom zatvoreniku, a vezanim uz financije, sve češće spominje se i mogućnost prijevoza, i to ne samo od zatvora do mjesta stanovanja, već u kontekstu dostupnosti usluga u zajednici, tretmana, liječnika, traženja zaposlenja i odlazaka na posao (La Vigne, Davies, Palmer i Halberstadt, 2008). Na značaj mogućnosti prijevoza upozoravaju i sami otpušteni zatvorenici, rangirajući ga prema važnosti vrlo visoko (Denney i sur., 2014). Pri tome upravo članovi obitelji često osiguravaju prijevoz odnosno troškove prijevoza (di Zerega, 2010).

Berg i Huebner (2011) naglašavaju da postojeća istraživanja potvrđuju važnu ulogu dvaju povezanih čimbenika u procesu socijalne reintegracije zatvorenika – obiteljskih veza i zaposlenja. Ističu

da rezultati dosljedno potvrđuju manju vjerojatnost recidiva kod zatvorenika koji zadrže obiteljske veze i uspiju zadržati stalan posao, pri čemu postojanje obiteljskih veza istovremeno povećava i vjerojatnost pronalaska zaposlenja. Navedeno potvrđuju i drugi autori (La Vigne i sur., 2005; Visher, 2013). Više od 60% bivših zatvorenika, koje su intervjuirali La Vigne, Visher i Castro (2004), navelo je da su nakon otpusta o pronalasku posla razgovarali s članovima obitelji, rođacima i prijateljima.

Vidljivo je da se zatvorenici u velikoj mjeri oslanjaju upravo na pomoć i podršku svojih obitelji. Međutim, istovremeno i same obitelji zatvorenika mogu biti bremenite nizom socioekonomskih i drugih poteškoća, ali i potencijalno pogođene negativnim učincima zatvaranja člana obitelji. S obzirom na to da u hrvatskoj literaturi zasad nema radova usmjerenih na analizu poteškoća i izazova s kojima se specifično susreću obitelji zatvorenika, a ne pronalaze se ni statistički ni drugi podaci na nacionalnoj razini o socijalnim ili drugim uslugama pruženima specifično tim obiteljima, tu bi problematiku tek trebalo istražiti budućim radovima.

MEĐUNARODNE PREPORUKE

Iako je uobičajeno međunarodne preporuke prikazati na početku radova, autorice su rada ipak odlučile najprije naglasiti i pojasniti ključnu ulogu obitelji u socijalnoj reintegraciji zatvorenika. Naime, tek je nakon sveobuhvatna uvida jasnija vrijednost tih naizgled šturih smjernica i važnost njihove primjene.

Europskim zatvorskim pravilima (Council of Europe, 2006) u smjeru učinkovite socijalne reintegracije važnim odrednicama u radu sa zatvorenicima ističe se potreba:

- što češćih kontakata zatvorenika s vanjskim svijetom
- omogućavanja posjeta u svrhu zadržavanja i razvoja obiteljskih odnosa
- suradnje zatvora sa službama koje nadziru i pomažu otpuštenim zatvorenicima da bi se osigurala podrška obiteljskom životu i pronalasku zaposlenja.

Standardnim minimalnim pravilima Ujedinjenih naroda za postupanje sa zatvorenicima, tzv. Mandelinim pravilima (United Nations, 2016), vezanim uz rad, navodi se:

- Zatvorenicima treba biti dopuštena redovna komunikacija s njihovim obiteljima i važnim prijateljima pisanim putem ili posjetima.
- Posebnu pozornost potrebno je posvetiti održavanju i poboljšanju odnosa među zatvorenicima i njihovim obiteljima na način da ti odnosi budu u najboljem interesu i zatvorenika i obitelji.
- Od početka kazne potrebno je planirati budućnost nakon otpusta, pri čemu je zatvorenika potrebno ohrabrivati prema održavanju odnosno uspostavljanju takvih odnosa s pojedincima i agencijama kojima će se unaprijediti najbolji interesi obitelji i ostvariti socijalna reintegracija zatvorenika.

Preporukom Vijeća Europe (2003)²³ o načinu vođenja zatvorenika s doživotnim i ostalim dugotrajnim kaznama od strane zatvorskih uprava koja, iako se primarno odnosi na navedenu kategoriju zatvorenika, ima i šire značenje u razvoju načela za postupanje sa svim zatvorenicima, ističe se nužnost ulaganja napora u smjeru očuvanja obiteljskih veza:

- zatvorenike je potrebno rasporediti u zatvore što bliže njihovim obiteljima
- pisma, telefonski pozivi i posjeti trebaju biti dopušteni što češće i uz što veće poštovanje privatnosti.

Pravilima Ujedinjenih naroda za tretman žena zatvorenica i alternativne mjere za žene koje su počinile kaznena djela – tzv. Bangkoška pravila, koja je Generalna skupština usvojila 2010. godine (United Nations, 2010), naglašava se:

- važnost redovitih kontakata između majki i djece
- nužnost mjera kojima će se prevladati činjenica da majke često izdržavaju kaznu u zatvorima udaljenijima od njihova doma nego muškarci
- važnost odvijanja posjeta u okruženju koje će za djecu predstavljati pozitivno iskustvo, uključujući i stavove zatvorskih službenika i otvoreni kontakt između majke i djeteta
- potreba opreza prilikom odobravanja posjeta zbog mogućnosti ranije izloženosti žene nekom od oblika nasilja.

Europskim probacijskim pravilima (Council of Europe, 2010) naglašena je nužnost suradnje probacijske službe sa zatvorskim sustavom, zatvorenikom, njegovom obitelji i zajednicom, u svrhu pripreme otpusta i reintegracije u društvo kada je služba u skladu s nacionalnim zakonodavstvom mjerodavna za rad s otpuštenim zatvorenikom.

Treba napomenuti da samo postojanje tih preporuka ne podrazumijeva i automatizam u njihovoj primjeni, s obzirom da za države nisu obvezujuće. Štoviše, i Europski parlament (2017) dodatno potiče države članice EU-a da u svrhu očuvanja obiteljskih veza zatvorenicama osiguraju mogućnost održavanja redovnog kontakta s obiteljima i prijateljima tumačeći pojam obitelji u što širem smislu. Zbog izazova u primjeni preporuka, o čemu će biti više riječi u nastavku rada, rezultati istraživanja njihove primjene izvršnim kaznenim pravom svake države, ali i izravnim radom sa zatvorenicama i njihovim obiteljima, zasigurno bi donijeli vrijedne smjernice za taj segment penološke prakse.

PENOLOŠKA PRAKSA U HRVATSKOJ

Sagledavajući penološku problematiku iz perspektive zatvorenika koji je kaznu izvršavao u hrvatskom zatvorskom sustavu, Andonov (2013) upozorava na opasnost prizonizacije, dok kao dominantne izazove, s kojima se susreću otpušteni zatvorenici, ističe nedostupnost adekvatna smještaja, stigmatu koja otežava zaposlenje i zahtjevne procedure ostvarivanja novčane pomoći.

U Izvješću o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2018. godinu (Ministarstvo pravosuđa, 2020) navodi se da zatvorski sustav posjetima i drugim načinima nastoji očuvati obiteljsku povezanost i kvalitetne odnose te ublažiti negativne posljedice boravka u zatvoru. Posebno se napominje naročita pažnja koja se u svakodnevnom tretmanskome radu pridaje roditeljskoj ulozi zatvorenika. Eventualni drugi oblici rada s članovima obitelji, vezani uz resocijalizaciju zatvorenika, posebno se ne navode.

Analizom zakonskih propisa, možemo vidjeti da je prvim Zakonom o probaciji (Narodne novine, 153/09) rad s obiteljima zatvorenika bio propisan probacijskim poslom, dok se aktualnim

Zakonom o probaciji (Narodne novine, 99/18) to više zasebno ne propisuje. Iako se u literaturi navodi da je obitelj, kod uvjetno otpuštenih zatvorenika s kojima radi probacijska služba, nerijetko i rizičan i zaštitni čimbenik (Knjižek, Mihalj i Mirčeta Mikulić, 2017), ne nalaze se prikazi i analize rada probacijske službe s tim obiteljima. Proučavanjem Zakona o izvršavanju kazne zatvora (Narodne novine, 128/99, 98/19) kao najrelevantnijeg zakonskog akta o tome, vidljivo je da zakonodavac normativno prati međunarodne preporuke, štiteći mogućnost kontakata zatvorenika sa vanjskim svijetom i članovima obitelji mogućnostima posjeta, telefonskim kontaktima, primanjima i slanjima različitih pošiljki i korištenjem pogodnosti izlazaka iz kaznenog tijela. Ipak, Bauer (2013) i pučki pravobranitelj RH (2020) upozoravaju na još dosta prostora za poboljšanja, u prvome redu vezana uz posjete, uz sljedeće zaključke:

- Posjete bez nadzora su pogodnost, a ne pravo.
- Sva kaznena tijela nemaju odgovarajuće prostorije za posjete, pri čemu neka uopće nemaju prostorije za boravak s bračnim ili izvanbračnim drugom bez nadzora, iako imaju zatvorenike koji ispunjavaju uvjete za njihovo odobravanje.
- Ponekad se posjeti ograničavaju na zakonski minimum, uz ignoriranje zakonskog maksimuma.
- Kod nas zatvorenice mogu izdržavati kaznu zatvora samo u požeškoj kaznionici.
- Zbog različitih razloga i veći broj zatvorenika izvršava kaznu u kaznenim tijelima koja su nerijetko jako udaljena od njihovih obitelji.

Isti je Ured pučkog pravobranitelja RH 2020. mišljenja da zatvorski sustav pridaje određenu pažnju održavanju kontakata između zatvorenika i njegove obitelji, međutim da to evidentno nije jedan od prioriteta tog sustava. Ipak, prisutni su pozitivni pomaci u smislu unapređenja zaštite prava i interesa djece zatvorenika (IUS-INFO, 2020).

Proučavajući recentnu hrvatsku literaturu možemo vidjeti prve pokušaje osvještavanja roditeljske uloge zatvorenika te prava i potreba djece čiji su roditelji u zatvoru, ponajprije na inicijativu pravobraniteljice za djecu (Jelavić, 2009; Majdak, 2018). Navedeno je unutar zatvorskog sustava imalo određen odjek inicijalnim uvođenjem sljedećih aktivnosti: (1) uvođenje posebnog vremena za posjet djece roditeljima zatvorenica, (2) uređivanje prvih prostora u zatvorima u koje dolaze djeca i (3) početak uvođenja mogućnosti videoposjeta djece programskom platformom Pexip (slična komunikacijskom alatu Skype), (4) razvoj prvih programa namijenjenih podizanju roditeljskih kompetencija kod zatvorenika roditelja i unapređivanju kontakata roditelja i djece (Gabelica Šupljika, 2009; Jelavić, 2009; Ministarstvo pravosuđa, 2020; Vukota, 2009). Dio tih aktivnosti realiziran je projektima Neprekinute veze i Čitateljski program, u suradnji Ministarstva pravosuđa, UNICEF-a, Udruge RODA i Hrvatskog čitateljskog društva, uz financiranje Ministarstva pravosuđa (temeljem natječaja o dodjeli financijskih sredstava iz dijela prihoda od igara za sreću dodijeljenih Ministarstvu) i Ministarstva za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku. Brkić (2013) ističe da se tek suradnjom zatvorskog sustava i drugih sudionika u zajednici može djelovati za dobrobit djece i svih članova obitelji, što se potvrđuje tim projektima, a možemo vidjeti i drugim projektima – Tablica 1.

Tablica 1. Uključivanje obitelji u resocijalizaciju zatvorenika / podrška zatvorenicima bez podrške obitelji (civilnodruštvo.hr, 2020; Grad Rijeka, 2019; HINA, 2020; Hrvatsko dizajnersko društvo, 2018; Let, 2020; Ministarstvo pravosuđa, 2017; Porat, 2019; Udruga PET PLUS, 2019)

PROJEKT	PROVODITELJI	DOMINANTNO FINANCIRANJE	SVRHA
Rešetke nisu prepreke	Udruga RODA i Studij dizajna Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu	Nacionalna zaklada za razvoj civilnoga društva	Prodajom osmišljenih proizvoda osigurati održivi model financiranja putovanja djece u posjet zatvorenim roditeljima, uz istovremeno jačanje potencijala zapošljivosti zatvorenika.
Novi početak	Udruga za unapređenje kvalitete življenja Let s Društvom za socijalnu podršku	Europski socijalni fond	Stvaranje uvjeta za učinkovitiju socijalnu reintegraciju zatvorenika uključivanjem obitelji zatvorenika i unapređivanjem suradnje nevladina i državnog sektora.
Stambena zajednica za bivše zatvorenike	Udruga Terra Grad Rijeka Udruga za beskućnike i socijalno ugrožene osobe Oaza	Ured za udruge Vlade RH	Otpuštenim zatvorenicima osigurati strukturiran program stambenog zbrinjavanja, zapošljavanja i postupnog osamostaljivanja.
Start point	Udruga PET PLUS Udruga Institut Pula, Callidus – ustanova za obrazovanje odraslih	Europski socijalni fond	Postpenalni prihvati i osnaživanje počinitelja kaznenih djela za reintegraciju u društvenu zajednicu.
Korak po korak	Udruga Porat, Centar za socijalnu skrb Zadar, Terapijska zajednica Mondo Nuovo	Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku	Pomoć i podrška bivšim zatvorenicima i članovima njihovih obitelji nakon otpusta

Uključivanje nevladina sektora u rad sa zatvorenicima i njihovim obiteljima neprijeporno je vrijedna novina u hrvatskoj penološkoj praksi, pri čemu bi bilo vrijedno prikazati i znanstvenu evaluaciju učinkovitosti tih i sličnih projekata. Svakako bi bilo korisno vidjeti i detaljniji prikaz postojećeg rada zatvorskog sustava s članovima obitelji zatvorenika, ali i rada probacijske službe, uz znanstvenu evaluaciju tog rada. Naime, budući da se nevladin sektor mahom financira putem različitih natječaja, postavlja se pitanje kontinuiteta usluga te opravdanosti eventualnog oslanjanja države samo na nevladine organizacije u tom segmentu.

KAKO UNAPRIJEDITI RAD SA ZATVORENICIMA I NJIHOVIM OBITELJIMA

U postojećoj se inozemnoj literaturi naglašava nužnost posebnih državnih politika i strategija usmjerenih na uvažavanje potreba obitelji unutar pravosudnog sustava (Woodward, 2003). Ipak, samo u pojedinim zemljama stvarno i postoje određene vrste dokumenata kojima se demonstrira svjesnost i posvećenost pružanju podrške obitelji zatvorenika i uključivanju obitelji u proces socijalne reintegracije zatvorenika. Takvi dokumenti, primjerice, postoje u Irskoj i Velikoj Britaniji (O'Dwyer, Kelliher i Bowes, 2019). U većini zemalja obitelj zatvorenika i nadalje ostaje na margini interesa zatvorskih sustava i sustava socijalne skrbi i u domeni nesigurna financiranja nevladina sektora.

Kao jedan od prvih koraka u radu s obiteljima potrebno je osigurati emocionalnu podršku i pristup informacijama (Bronwen, 2009; Criminal Justice Family Support Network, 2015):

- povezanim sa zatvorom i zatvorenikom, uključujući informacije o mogućnostima kontakata, posjeta, slanju paketa, dnevnim rutinama i pomoći koja je dostupna zatvoreniku

- o tijeku svih faza zatvorske kazne, od zatvaranja do otpusta, ciljevima kazne, programima u zatvoru, mogućnostima zatvorenika da utječe na tijek kazne
- vezano uz obiteljsku situaciju, kao što su savjeti i usmjeravanja prema institucijama i organizacijama koje im mogu pomoći u vezi s financijama, stanovanjem, brigom o djeci i drugim potrebama.

Nužnim se u izvršavanje kazne zatvora smatra uključiti obitelj već od samog početka kazne (di Zerega, 2010) – Tablica 2.

Tablica 2. Uključivanje obitelji u izvršavanje kazne zatvora (di Zerega, 2010)

Na početku izvršavanja kazne
<ol style="list-style-type: none">1. U proces procjene je, osim prikupljanja informacija nužnih za procjenu rizika i kriminogenih potreba zatvorenika, potrebno uključiti i prikupljanje specifičnih informacija o obitelji i potrebnim oblicima prosocijalne podrške.2. Pri izradi individualnog programa važno je razmotriti i informacije o snagama zatvorenikove obitelji te predvidjeti načine uključivanja i osnaživanja obitelji.
Tijekom izvršavanja kazne
<ol style="list-style-type: none">3. Jačati pozitivne odnose zatvorenika s članovima obitelji i drugim oblicima prosocijalne podrške.4. Poticati posjete zatvorenicima, educirati osoblje za što kvalitetniju komunikaciju s posjetiteljima, kreirati što prihvatljivije okruženje za posjete, članovima obitelji osigurati sve potrebne informacije o posjetima i biti dostupan za njihova pitanja.5. Financijski pomoći vezano uz troškove prijevoza.6. Dopustiti i ohrabrivati zatvorenike roditelje na što češće kontakte i susrete s djecom.
Prema kraju kazne
<ol style="list-style-type: none">7. Najaviti i pripremiti povratak zatvorenika u zajednicu, uz ponovnu procjenu postojeće obiteljske i socijalne podrške.8. Pozvati članove obitelji na uključivanje u planiranje otpusta zatvorenika i njegova povratka u zajednicu.9. Ponuditi mogućnost članovima obitelji da se pripreme za izazove i promjene koje će se pojaviti kada se zatvorenik vrati kući.10. Pripremiti zatvorenike koji su roditelji za ponovni život s djecom i ponovno preuzimanje roditeljskih odgovornosti.11. Sa zatvorenikom i njegovom obitelji kreirati ciljeve utemeljene na snagama, uz definiranje načina na koje će otpušteni zatvorenik uz pomoć svoje obitelji ostvariti te ciljeve.12. Uključiti sve pružatelje usluga i programa u zajednici koji bi mogli koristiti otpuštenom zatvoreniku i članovima njegove obitelji.

Jedan od izazova s kojima se u radu sa zatvorenicima i njihovim obiteljima susreću i inozemni zatvorski sustavi, a ne samo hrvatski, jest osiguravanje i uređivanje prostorija primjerenih za posjet zatvoreniku. Uređivanje takvih prostorija u svim zatvorima, s obzirom na veće financijske troškove, rijetko gdje je moguće realizirati odjednom pa taj proces zahtijeva ustrajnost i posvećenost. Iako se skandinavske zemlje uobičajeno ističu kao primjer modela prema kojem bi se trebala izvršavati kazna zatvora, prostorni uvjeti za posjet variraju primjerice i u švedskim zatvorima, od novouređenih prostorija visokih standarda do neadekvatnih koji zahtijevaju renoviranje (Smith, 2015). Također, zatvorski se sustavi susreću i s poteškoćama osiguravanja programa potrebnih zatvorenicima pa tako i programa povezanih s roditeljstvom. Ističe se da je takvim programima i nadalje obuhvaćen mali broj zatvorenika, da su izvori sufinanciranja nestabilni, a trajanje programa kratkoročno (Eddy i sur., 2008).

U inozemstvu nailazimo na nekoliko modela kojima se veći naglasak stavlja upravo na kontakte zatvorenika s članovima obitelji i zadržavanje odnosa, a koji mogu poslužiti kao primjer dobre

prakse (Criminal Justice Family Support Network, 2015; HM Inspectorate of Prisons, 2016; Joldersma, 2016; NIACRO, 2011, prema MacDonald, Williams i Kane, 2013; Smith, 2015):

- U novim belgijskim zatvorima kontakti zatvorenika i članova obitelji omogućavaju se i Prison Cloudom ili Skypeom.
- U Sjevernoj Irskoj, posebno udruženje za brigu i poslijepenalnu zaštitu zatvorenika (engl. *Northen Ireland Association for the Care and Resettlement of Offenders* – NIACRO) ima shemu rada koju nazivaju *Family Links*, kojom pružaju praktičnu i emocionalnu podršku članovima obitelji, pri čemu usluge uključuju: (1) jedan na jedan podršku za odrasle, djecu i mlade, (2) telefonsku podršku i kućne posjete, (3) informacije o drugim agencijama koje mogu ponuditi pomoć i kako im pristupiti, (4) prijevoz do bilo kojeg zatvora u Sjevernoj Irskoj, (5) pomoć oko brige za djecu i (6) povezivanje s centrima za posjetitelje i osobljem koje se bavi posjetima zatvorenima.
- Spomenutim centrima za posjetitelje (engl. *Visitors' centres*), koji postoje u zatvorskim sustavima nekih zemalja, primjerice u Engleskoj, osigurava se usmjeravanje i potpora članovima obitelji prije i nakon realizacije posjeta.
- Pojedini zatvorski sustavi, primjerice danski, dodatno educiraju posebne službenike zatvora, koji su zatim zaduženi za poboljšanje kontakata djeteta i zatvorenog roditelja (engl. *Children's officers*).

Manjak socijalne podrške na koji se žale otpušteni zatvorenici, češće oni bez adekvatne podrške obitelji, u nekim se zemljama nastoji prevladati putem kuće na pola puta (engl. *Halfway house*), mentorskim programima ili podrškom drugih otpuštenih zatvorenika koji se bore s istim poteškoćama (Denney i sur., 2014; Levan, 2012). Kuće na pola puta, koje primjerice postoje u Norveškoj i Kanadi, rezidencijalni su tretmanski centri sa svrhom osiguravanja tranzicijskog smještaja otpuštenim zatvorenima i pomoći u procesu reintegracije u zajednicu (Levan, 2012). U svrhu dostupnosti podrške nakon otpusta iz zatvora, danski sustav, kao i općenito nordijski sustavi, gradi posebno jake veze s nositeljima sadržaja u zajednici kao što su obrazovanje i zapošljavanje (Nugent i Pitts, 2009; Woodier, 2013). Praksa uključivanja mentora odnosno volontera (prisutna na primjer u Engleskoj i Švedskoj), koji počinju raditi sa zatvorenikom još dok je u zatvoru i nastavljaju raditi nakon otpusta u zajednici, pokazuje dobre rezultate u smislu niže stope povratništva (Lewis, 2013; Maguire, 2011; Décarpes i Durnescu, 2014; Joldersma, 2016). Polazeći od primarnih vrijednosti samoga otpuštenog zatvorenika mentor može pomoći u razvoju životnog plana i intrinzične motivacije, te na taj način pomoći osobi da učinkovitije ostvari svoje vrijednosti bez činjenja kaznenih djela (Hucklesby i Wincup, 2014). U Southwarku u Londonu osobe koje se bave pomaganjem zatvorenima, ovisnicima nakon otpusta, posjećuju zatvorenika uoči otpusta u zatvoru te prema potrebi dolaze po njega i prate ga kući, ili na potrebne sastanke u zajednici (u probacijsku službu, liječniku zbog recepta, centru za zapošljavanje i slično). Uvođenjem takve prakse stopa angažmana otpuštenih zatvorenika u programima nakon izvršavanja kazne u bitnome je povećana (Fox i sur., 2005). Jedna je od mogućnosti i povezivati otpuštene osuđenike s grupama podrške koje se sastoje od uspješnih bivših zatvorenika (Denney i sur., 2014).

Modalitete rada s članovima obitelji zatvorenika potrebno je kontinuirano razvijati i prilagođavati njihovim potrebama, u svrhu što učinkovitije resocijalizacije zatvorenika. Pri uvođenju novih praksi trebalo bi uzeti u obzir činjenicu da su neki od spomenutih modaliteta pokazali i negativne

učinke kada nisu bili adekvatno primijenjeni, što bi u svrhu prevencije u hrvatskom kontekstu bilo potrebno prikazati i analizirati daljnjim radovima.

ZAKLJUČAK

Temeljem provedenih analiza prikazana je čvrsta teorijska i empirijska osnova za sagledavanje obitelji jednim od ključnih čimbenika socijalne reintegracije zatvorenika, s obzirom na to da je utvrđena važnim potencijalnim čimbenikom rizika, ali i ključnim čimbenikom koji može doprinijeti prestanku činjenja kaznenih djela. Posebno je važnom utvrđena uloga obitelji u razvoju osobnoga i socijalnog kapitala zatvorenika. Ipak, uloga obitelji općenito se u penološkoj praksi ne pridaje dostatna pozornost, uz evidentan nedostatak hrvatskoga znanstvenog i stručnog interesa za tu temu. Analiza te problematike u hrvatskom kontekstu upozorila je na intenciju zakonodavca da prati europske preporuke na namjeru zatvorskog sustava da u praksi pokuša odgovoriti na te preporuke, kao i na početak uključivanja nevladina sektora u taj segment penološke prakse.

U radu su prikazani neki mogući smjerovi i modaliteti za unapređenje rada sa zatvorenicima i njihovim obiteljima u hrvatskoj penološkoj praksi. Njihovu eventualnu primjenu kao i postojeću, u tom segmentu zasad nedovoljno istraženu penološku praksu, bilo bi potrebno analizirati daljnjim znanstvenim i stručnim radovima. Nadalje, budućim istraživanjima, čija je potreba naznačena u radu, dodatno bi se obogatile postojeće spoznaje vezane s tom problematikom uz eventualne nove smjernice. Zaključno je mišljenje autorica da uloga obitelji u resocijalizaciji zatvorenika zaslužuje veći interes hrvatskih znanstvenika i stručnjaka u budućnosti, pri čemu ovaj rad može poslužiti kao polazište za buduće kritičko promišljanje hrvatske penološke prakse u tom segmentu.

LITERATURA

- Agnew, R. (1992). Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. *Criminology*, 30(1), 47-88. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1992.tb01093.x>
- Ajduković, M. (2009). Što je najbolji interes djeteta čiji je roditelj u zatvoru nakon obiteljskog nasilja?. U M. Gabelica Šupljika (ur.), *Prava djece čiji su roditelji u zatvoru* (str. 47-56). Zagreb: Pravobranitelj za djecu.
- Andonov, A. (2013). Primjena pojedinih odredaba Zakona o izvršavanju kazne zatvora. *Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu*, 20(1), 101-118.
- Andrews, D. A., Bonta, J. i Wormith, S. J. (2011). The Risk-Need-Responsivity (RNR) Model: Does adding the Good Lives Model contribute to effective crime prevention? *Criminal Justice and Behavior*, 38(7), 735-755. <https://doi.org/10.1177/0093854811406356>
- Bauer, K. (2013). *Značaj podrške obitelji u ostvarivanju svrhe izvršavanja kazne zatvora*. Okrugli stol „Zatvorenik kao roditelj – psihološka perspektiva. Zagreb: Pučki pravobranitelj RH, Ministarstvo pravosuđa. Preuzeto s: <https://pravosudje.gov.hr/UserDocsImages//arhiva/Root%20Folder/MPRH/PDF/Uprava%20za%20zatvorski%20sustav//Zatvorenik%20kao%20roditelj%20-%20zna%C4%8Daj%20podr%C5%A1ke%20obitelji%20.pdf> (20.10.2020).
- Berg, M. T. i Huebner, B. M. (2011). Reentry and the ties that bind: An examination of social ties, employment, and recidivism. *Justice Quarterly*, 28(2), 382-410. <https://doi.org/10.1080/07418825.2010.498383>

- Brattonja Martinović, Lj. (2019). *Hrvatski zatvori otvorili su 'Kutić za djecu'*. Pravobraniteljica: U Hrvatskoj ih zovu djecom lopova. HINA. Preuzeto s: <https://www.novilist.hr/vijesti/hrvatska/hrvatski-zatvori-otvorili-su-kutic-za-djecu-pravobraniteljica-u-hrvatskoj-ih-zovu-djecom-lopova/> (17.10.2020).
- Brkić, L. (2013). Djeca čiji su roditelji na izdržavanju kazne zatvora. *Socijalna politika i socijalni rad*, 1(1), 8-37.
- Bronwen, E. (2009). *The families handbook: a guide for families and friends of prisoners*. Broadway, New South Wales: Corrective Services New South Wales.
- Cammett, A., Christian, J., Fisherman, N. i Scott-Pickens, L. (2006). *Bringing Families In: Recommendations of the Incarceration, Reentry and Family Roundtables*. Scholarly Works. Paper 570. Preuzeto s: <http://scholars.law.unlv.edu/facpub/570> (24.8.2020).
- civilnodrustvo.hr (2020). *Udruga LET na radionici o pravima bivših zatvorenika: obraćaju nam se za pomoć i obitelji i zatvorenici*. Preuzeto s: <https://www.civilnodrustvo.hr/udruga-let-na-radionici-o-pravima-bivsih-zatvorenika-obracaju-nam-se-za-pomoc-i-obitelji-i-zatvorenici/> (18.10.2020).
- Cochran, J. C. i Mears, P. D. (2013). Social isolation and inmate behaviour: A conceptual framework for theorizing prison visitation and guiding and assessing research. *Journal of Criminal Justice*, 41(4), 252-261. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2013.05.001>
- Council of Europe (2003). *Recommendation Rec(2003)23 of the Committee of Ministers to member states on the management by prison administrations of life sentence and other long-term prisoners*. Preuzeto s: https://www.ochrance.cz/fileadmin/user_upload/ochrana_osob/Umluvy/vezenstvi/R_2003_23_management_of_life_sentence_and_long-term_prisoners.pdf (31.8.2010).
- Council of Europe (2006). *European Prison Rules*. Preuzeto s: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d8d25 (25.8.2020).
- Council of Europe (2010). *Recommendation CM/Rec (2010)1 of the Committee of Ministers to member states on the Council of Europe Probation Rules*. Preuzeto s: https://www.pmscr.cz/download/mezdokon_European_Probation_Rules.pdf (26.8.2020).
- Criminal Justice Family Support Network (2015). *Good Practice Guidance for the Support of Families Affected by Imprisonment*. Preuzeto s: <https://www.familiesoutside.org.uk/content/uploads/2015/04/CJFSNGoodPrac-Mar2015.pdf> (24.5.2020).
- Davila-Centeno, M. (2016). *Prison Programs to reduce Recidivism: What is the Ideal Structure of an Inmate Reentry Program?*. University Honors Theses. Paper 323. <https://doi.org/10.1037/a0018362>
- Décarpes, P. i Durnescu, I. (2014). Where are we in resettlement research? *EuroVista*, 3(2), 47-67.
- Denney, A. S., Tewksbury, R. i Jones, R.S. (2014). Beyond Basic Needs: Social Support and Structure for Successful Offender Reentry. *Journal of Qualitative Criminal Justice & Criminology*, 2(1), 36-97.
- Dhami, M. K., Mandel, D. R., Loewenstein, G. i Ayton, P. (2006). Prisoners' Positive Illusions of Their Post-Release Success. *Law and Human Behavior*, 30(6), 631-647. <https://doi.org/10.1007/s10979-006-9040-1>
- Di Zerega, M. (2010). *Engaging offenders' families in reentry: Coaching packet*. Washington, DC: Center for Effective Public Policy.
- Eddy, M. J., Martinez, C. R., Schiffmann, T., Newton, R., Olin, L., Leve, L., Foney, D. M. i Shortt, J. W. (2008). Development of a multisystemic parent management training intervention for incarcerated parents, their children and families. *Clinical Psychologist*, 12(3), 86-98. <https://doi.org/10.1080/13284200802495461>

- Europski parlament (2017). *Izješće o zatvorskim sustavima i uvjetima u zatvorima (2015/2062(INI))*. Preuzeto s: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-20170251_HR.html (16.10.2020).
- Grad Rijeka (2019). *Stambena zajednica za bivše zatvorenike Terra*. Preuzeto s: <https://www.rijeka.hr/gradska-uprava/eu-projekti/aktualni-projekti/stambena-zajednica-za-bivse-zatvorenike-terra/> (17.10.2020).
- Fontaine, J., Gilchrist-Scott, D., Denver, M. i Rossman, S. B. (2012). *Families and Reentry: Unpacking How Social Support Matters*. Washington, DC: Urban Institute.
- Gabelica Šupljika, M. (2009). Odrastanje djeteta čiji je roditelj u zatvoru-psihologijski pogled i europska iskustva. U M. Gabelica Šupljika (ur.), *Prava djece čiji su roditelji u zatvoru* (str. 11-31). Zagreb: Pravobranitelj za djecu.
- Gabelica Šupljika, M., Romstein, K. i Gabelica Šupljika, L. (2018). Kakvu podršku u školi i sportskim klubovima trebaju djeca čiji su roditelji u zatvoru?. U M. Nikolić i Vantić-Tanjić, M. (ur.), *Tematski zbornik IX Međunarodne naučno-stručne konferencije - Unapređenje kvalitete života djece i mladih* (str. 267-276). Tuzla: Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih.
- HINA (2020). *Okrugli stol: Mnogi zatvorenici gube kontakt s obitelji, neki postaju beskućnici*. Preuzeto s: <https://www.glasistre.hr/hrvatska/okrugli-stol-mnogi-zatvorenici-gube-kontakt-s-obite-lji-neki-postaju-beskucnici-649321> (17.10.2020).
- HM Inspectorate of Prisons (2016). *Life in prison: Contact with families and friends*. Preuzeto s: <https://www.justiceinspectores.gov.uk/hmiprison/wp-content/uploads/sites/4/2016/08/Contact-with-families-and-friends-findings-paper-2016.pdf> (23.5.2020).
- Hollin, C. R. (1999). Treatment Programs for Offenders: Meta-Analysis, "What Works," and Beyond. *International Journal of Law and Psychiatry*, 22(3-4), 361-372.
- Hrvatsko dizajnersko društvo (2018). Treći primjer sa Studija dizajna: REŠETKE NISU PREPREKE (17.4.-4.5.2018.). Preuzeto s: <http://dizajn.hr/blog/treci-primjer-sa-studija-dizajna-resetke-nisu-prepreke-17-4-2-5-2018/> (18.10.2020).
- Hucklesby, A. i Wincup, E. (2014). Assistance, Support and Monitoring? The Paradoxes of Mentoring Adults in the Criminal Justice System. *Journal of Social Policy*, 43(2), 373-39. <https://doi.org/10.1017/S0047279413001013>.
- IUS-INFO (2020). *Prava djece roditelja zatvorenika*. Preuzeto s: <https://www.iusinfo.hr/aktualno/u-sre-distu/42949> (21.10.2020).
- Jelavić, M. (2009). Obiteljskoppravna i socijalna zaštita djeteta čiji je roditelj u zatvoru. U M. Gabelica Šupljika (ur.), *Prava djece čiji su roditelji u zatvoru* (str. 47-56). Zagreb: Pravobranitelj za djecu.
- Jang, J. S. i Agnew, R. (2015). Strain Theories and Crime. U D. W. James (ur.) *International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences* (str. 495-500). Amsterdam: Elsevier. <https://doi.org/10.1016/B978-0-08-097086-8.45088-9>
- Joldersma, C. (2016). Developments in prison and probation practice. *EuroVista*, 4(2). Preuzeto s: <https://www.cep-probation.org/wp-content/uploads/2019/01/VOL-4.2-Developments-in-prison-and-probation-practice-.pdf> (03.09.2020).
- Kanižaj, I. (2009). Medijsko stigmatiziranje djece. U M. Gabelica Šupljika (ur.), *Prava djece čiji su roditelji u zatvoru* (str. 47-56). Zagreb: Pravobranitelj za djecu.
- Kewley, S. (2017). Strength based approaches and protective factors from a criminological perspective. *Aggression and Violent Behavior*, 32(1), 11-18. <https://doi.org/10.1016/j.avb.2016.11.010>

- Kjellstrand, J., Cearley, J., Eddy, J. M., Foney, D. i Martinez, C. R. (2012). Characteristics of Incarcerated Fathers and Mothers: Implications for Preventive Interventions Targeting Children and Families. *Children and Youth Services Review*, 34(12), 2409–2415. <https://doi.org/10.1016/j.chil-youth.2012.08.008>
- Knight, D. i Simpson, D. (1996). Influences of Family and Friends on Client Progress During Drug Abuse Treatment. *Journal of Substance Abuse*, 8(4), 417-429.
- Knjižek, D., Mihalj, M. i Mirčeta Mikulić, M. (2017). Izazovi rada s uvjetno otpuštenim osuđenici-ma-probacijska perspektiva. U K. Radat, M. Majdak i I. Jovović, (ur.), *Zbornik radova 1. konferencije prevencije i smanjenja socijalne isključenosti: Integrirani osuđenici – socijalno pravednije društvo* (str. 16-24). Zagreb, Društvo za socijalnu podršku.
- La Vigne, N. G., Davies, E., Palmer, T. i Halberstadt, R. (2008). *Release Planning for Successful Reentry. A Guide for Corrections, Service Providers, and Community Groups*. Washington, DC: The Urban Institute.
- La Vigne, N., G., Visher, C. i Castro, J. (2004). *Chicago Prisoners' Experiences Returning Home*. Washington, DC: The Urban Institute.
- Let (2020). *Novi početak*. Preuzeto s: <https://udruga-let.hr/projekti/novi-pocetak/> (18.10.2020)
- Lewis, G. (2013). Older people in prison. *EuroVista*, 2(3), 161-167.
- MacDonald, M., Williams, J. i Kane, D. (2013). Throughcare for prisoners with problematic drug use: a European perspective. *EuroVista*, 2(3), 144-153.
- Maguire, M. (2011). The resettlement of ex-prisoners. U L. Gelgsthorne i R. Morgan (ur.), *Handbook of Probation* (str. 398-424). Abingdon: Routledge.
- Mairead, S. (2004). Homeless Offenders in the Community: The Issues and Challenges for Probation Supervision. *Irish Probation Journal*, 1(1), 3-13.
- Majdak, M. (2018). Zaboravljena djeca – poteškoće vezane uz zaštitu prava djece čiji su roditelji u zatvoru. *Revija za socijalnu politiku*, 25(1), 67-83. <https://doi.org/10.3935/rsp.v25i1.1479>
- Maloić, S. (2013). Suvremeni pristupi kažnjavanju kao determinante kvalitete života u obitelji, susjedstvu i zajednici – nove perspektive suzbijanja kriminala. *Kriminologija & socijalna integracija*, 21(2), 31-44.
- Maloić, S. (2020). Pojam i značaj poslijepenalne zaštite – koga štiti, zašto i kako? *Kriminologija & socijalna integracija*, 28(1), 11-46. <https://doi.org/10.31299/ksi.28.1.2>
- Marijan, R. (2009). Djeca čiji su roditelji u zatvoru – kaznenopravni aspekti. U M. Gabelica Šupljika (ur.), *Prava djece čiji su roditelji u zatvoru* (str. 47-56). Zagreb: Pravobranitelj za djecu.
- Matak, Š. (2010). Prava djece čiji su roditelji na izdržavanju zatvorske kazne. *Pravnik*, 44(88), 155-164.
- Mayock, P. i Sheridan, S. (2013). At Home in Prison? Women and the Homelessness – Incarceration Nexus. *Irish Probation Journal*, 10, 118-140.
- McNeill, F. i Weaver, B. (2010). *Changing Lives? Desistance Research and Offender Management*. SCCJR Project Report; No.03/2010.
- Mejovšek, M., Buđanovac, A. i Šućur, Z. (2000). Povezanost između agresivnosti zatvorenika i njihova socio-ekonomskog i obiteljskog statusa. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 36(1), 63-74.

- Mejovšek, M., Buđanovac, A. i Šućur, Z. (2001). Usporedba između recidivista i nerecidivista s obzirom na agresivnost i socioekonomski status. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 37(2), 91-100.
- Mellow, J. i Dickinson, J. M. (2006). The Role of Prerelease Handbooks for Prisoner Reentry. *Federal Probation*, 70(1), 70-76.
- Mikšaj-Todorović, Lj. i Leko, M. (1995). Strukturiranje vremena osuđenika u relaciji s općom procjenom njihova ponašanja u kaznenom zavodu. *Kriminologija & socijalna integracija*, 3(2), 151-164.
- Ministarstvo pravosuđa (2017). Rešetke nisu prepreke. Preuzeto s: <https://pravosudje.gov.hr/resetke-nisu-prepreke/15888> (18.10.2020).
- Ministarstvo pravosuđa (2020). *Izješće o stanju i radu kaznionica, zatvora i odgojnih zavoda za 2018. godinu*. Preuzeto s: https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2020-01-03/162702/IZVJESCE_KAZNIONICE_2018.pdf (17.5.2020).
- Missouri Department of Corrections (2020). *Understanding Probation & Parole for Family & Friends*. Preuzeto s: <https://doc.mo.gov/divisions/probation-parole/understanding-probation-parole-family-friends> (26.8.2020).
- Mitchell, M. M., Spooner, K., Jia D. i Zhang, J. (2016). The effect of prison visitation on reentry success: A meta-analysis. *Journal of Criminal Justice*, 47, 74-83. <https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2016.07.006>
- National Institute on Drug Abuse (2018). *Principles of Drug Addiction Treatment: A Research-Based Guide*. Maryland: National Institute on Drug Abuse.
- Naser, R. L. i Visher, C. V. (2006). Family Members' Experiences with Incarceration and Reentry. *Western Criminology Review*, 7(2), 20-31.
- Nugent, B. i Pitts, S. (2009). Resettling Adult Offenders – a perfect opportunity for European Collaboration? *EuroVista*, 1(1), 38-43.
- O'Dwyer, K., Kelliher, S. i Bowes, J. (2019). *Prisoners Returning Home: Prisoners and Family Reintegration*. Dublin: Childhood Development Initiative.
- Porat (2019). *Projekt Korak po korak*. Preuzeto s: <https://udrugaporat.hr/korakpokorak/> (21.10.2020.)
- Profaca, B. i Buljan Flander, G. (2009). Podrška djetetu čiji je roditelj u zatvoru. U M. Gabelica Šupljika (ur.), *Prava djece čiji su roditelji u zatvoru* (str. 32-46). Zagreb: Pravobranitelj za djecu.
- Purvis, M., Ward, T. i Willis, G. (2011): The Good Lives Model in Practice: Offence Pathways and Case Management. *European Journal of Probation*, 3(2), 4-28.
- Ricijaš, N. (2009). Pripisivanje uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja mladih. *Doktorska disertacija*. Zagreb: Pravni fakultet u Zagrebu, Studijski centar socijalnog rada.
- RODA (2017). *Predstavljena Putnica, interaktivna knjižica za zatvorenike i djecu*. Preuzeto s: <https://www.roda.hr/udruga/projekti/citalacki-program-za-roditelje-i-djecu-u-kaznionicama/predstavljena-putnica-interaktivna-knjizica-za-zatvorenike-i-djecu.html> (19.10.2020)
- RODA (2020). *Pet godina Čitateljskog programa za zatvorenike i djecu, predstavljanje rezultata*. Preuzeto s: <https://www.roda.hr/udruga/projekti/citalacki-program-za-roditelje-i-djecu-u-kaznionicama/pet-godina-citateljskog-programa-za-zatvorenike-i-djecu-predstavljanje-rezultata.html> (19.10.2020).
- Seiter, R. P. (2002). Prisoner Reentry and the Role of Parole Officers. *Federal Probation*, 66(3), 50-54.

- Serin, R. C., Lloyd, C. D. i Hanby, L. J. (2010). Enhancing Offender Re-Entry: An Integrated Model for Enhancing Offender Re-Entry. *European Journal of Probation*, 2(2), 53-75. <https://doi.org/10.26826/law-in-context.v32i0.77>
- Shammas, V. L. (2017). Pains of imprisonment. U K. Kerley (ur.), *Encyclopedia of Corrections* (str. 1-5). Oxford: Wiley-Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781118845387.wbeoc020>
- Shollenberger, T. L. (2009). *When Relatives Return: Interviews with Family Members of Returning Prisoners in Houston, Texas. Research Report*. Washington, DC: The Urban Institute.
- Smith, P. S. (2015). Children of Imprisoned Parents in Scandinavia. Their Problems, Treatment and the Role of Scandinavian Penal Culture. *Law in Context*, 32, 147–168.
- Šućur, Z. (1995). Socijalnoekonomski i obiteljski status počinitelja kaznenih djela razbojstva i razbojničke krađe u relaciji s indikatorima učinkovitosti penološkog tretmana. *Kriminologija & socijalna integracija*, 3(2), 179-194.
- Travis, J. (2005). Families and Children. *Federal Probation*, 69(1), 31-42.
- Travis, J., Solomon, A. L. i Waul, M. (2001). *From Prison to Home: The Dimensions and Consequences of Prisoner Reentry*. Washington, DC: The Urban Institute.
- Udruga PET PLUS (2019). *Start Point*. Preuzeto s: <https://petplus.hr/project/start-point/> (25.10.2020).
- UNICEF (2019). *Videopozivi i prostori za posjete u zatvorima prilagođeni djeci*. Preuzeto s: <https://www.unicef.org/croatia/mediji/videopozivi-i-prostori-za-posjete-u-zatvorima-prilago%C4%91eni-djeci> (20.10.2020).
- United Nations (2010). *United Nations Rules for the Treatment of Women Prisoners and Non-Custodial Measures for Women Offenders*. Preuzeto s: <https://digitallibrary.un.org/record/691193> (24.8.2020).
- United Nations (2016). *United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules)*. Preuzeto s: <https://cdn.penalreform.org/wp-content/uploads/1957/06/ENG.pdf> (28.8.2020).
- United Nations Office on Drugs and Crime - UNODC (2012). *Introductory Handbook on the Prevention of Recidivism and the Social Reintegration of Offenders*. New York: United Nations.
- Pučki pravobranitelj RH (2020). *Izvjешće za 2019. godinu*. Preuzeto s: <https://www.ombudsman.hr/hr/zatvorski-sustav/> (9.9.2021).
- Visher, C. A. (2013). Incarcerated Fathers: Pathways From Prison to Home. *Criminal Justice Policy Review*, 24(1), 9-26. <https://doi.org/10.1177/0887403411418105>
- Vukota, Lj. (2009). Program promicanja roditeljske kompetencije i smanjenja negativnih učinaka separacije očeva i djece za vrijeme izdržavanja kazne zatvora – PROROK. U M. Gabelica Šupljika (ur.), *Prava djece čiji su roditelji u zatvoru* (str. 70-81). Zagreb: Pravobranitelj za djecu.
- Zakon o izvršavanju kazne zatvora. *Narodne novine*, 128/99, 55/00, 59/00, 129/00, 59/01, 67/01, 11/02, 190/03, 76/07, 27/08, 83/09, 18/11, 48/11, 125/11, 56/13, 150/13, 98/19.
- Zakon o probaciji. *Narodne novine*, 153/09.
- Zakon o probaciji. *Narodne novine*, 99/18.
- Walters, S. T., Clark, M. D., Gingerich, R. i Meltzer, M. (2007). *Motivating offenders to change: A guide for probation and parole*. Washington DC: National Institute of Corrections, U.S. Department of Justice.

Woodier, N. (2013). Employment, reintegration and reducing re-offending – a short look into a offender resettlement within Europe. *EuroVista*, 2(3), 134-143.

Woodward, R. (2003). *Families of prisoners: Literature review on issues and difficulties*. Canberra: Australian Government Department of Family and Community Services.

World Health Organization & International Committee for the Red Cross (2005). *Mental Health and Prisons: Information Sheet*. Preuzeto s: https://www.who.int/mental_health/policy/mh_in_prison.pdf (21.8.2020.).

THE ROLE OF FAMILY IN THE PROCESS OF REINTEGRATION OF PRISONERS

Snježana Maloić

Dijana Todosiev

Ministry of Justice
Sector for Probation

ABSTRACT

Social reintegration of prisoners is a demanding and complex process and its success depends on a number of factors. The role of family in the process of reintegration of adult prisoners has not been studied sufficiently so far and there seems to be a general lack of interest in the topic, although previous research has pointed to a potentially crucial role of the family in the process. The purpose of this paper is to generate interest for this topic among Croatian researchers and professionals, but also to provide a basis for future critical reflection on the Croatian penological practice regarding the role of family in social reintegration of prisoners. For this purpose, documents of the Council of Europe, available scientific and professional literature, current Croatian legislation, documents of the Ministry of Justice and network resources related to the topic were analyzed. The paper provides an overview of relevant theoretical approaches with a systematic presentation of research results and proposals for further research. In addition to the analysis of the topic in the Croatian context, the conclusion provides contemporary guidelines and ways to improve work with prisoners and their families.

Keywords: family, prison, social reintegration, resettlement